

Η Ιατρική στην Αρχαία Κύπρο

Μαρίνα Αθανασίου, Σύμβουλος Φιλολογικών Μαθημάτων

Γιώργος Γιαλλούρης, Φιλολόγος, Λύκειο Εθνάρχη Μακαρίου Γ' Πάφος

Ομάδα Μαθητών

Το θέμα της παρουσίασής μας είναι η ιατρική στην Αρχαία Κύπρο. Ο στόχος μας είναι να δείξουμε πως μπορούν να αξιοποιηθούν, ως πηγές, αποσπάσματα από την Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία για την άντληση πληροφοριών σχετικά με την ιατρική στην Αρχαία Κύπρο μέσα στα πλαίσια του μαθήματος της Ιστορίας.

Αν ξεφυλλίσει κανείς το βιβλίο της Ιστορίας της Κύπρου της Α' Λυκείου θα διαπιστώσει ότι οι πληροφορίες σχετικά με την ιατρική είναι πενιχρές. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι κατά τη ρωμαϊκή εποχή η επιστήμη της ιατρικής είχε αναπτυχθεί σημαντικά στο νησί. Και τεκμηριώνεται αυτό με την αναφορά στον τάφο του χειρουργού και το Ασκληπιείο που ανακαλύφθηκαν στην Νέα Πάφο και τοποθετούνται στον 2^{ον} αι. μ.Χ. Επίσης γίνεται αναφορά στην επίσκεψη του περίφημου γιατρού Γαληνού στην Κύπρο.

Εύλογα προέκυψαν στους μαθητές τα εξής ερωτήματα: εξασκούσαν οι πρόγονοι μας την **ιατρική**, υπήρχαν **ιατρικά κέντρα** στο νησί; Πώς αντιμετώπιζαν τις διάφορες ασθένειες; Τι **φάρμακα** χρησιμοποιούσαν και από τι τα έφτιαχναν ; Τι είδους **ιατρικά εργαλεία** χρησιμοποιούσαν και από τι ήταν κατασκευασμένα; Αυτά ήταν τα ερωτήματα που μας έθεσαν οι μαθητές μας και αποτέλεσαν για μας το εναρκτήριο λάκτισμα για να προχωρήσουμε στην ανάθεση του project στους μαθητές με σκοπό την άντληση πληροφοριών σχετικά με την ιατρική.

Να μας επιτρέψετε να εξηγήσουμε τον τρόπο εργασίας των μαθητών μας. Χωρίσαμε τα παιδιά μας σε 4 ομάδες και δώσαμε αποσπάσματα από την Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία και συγκεκριμένα από τον 4^{ον} τόμο, που αναφέρεται στην ιατρική, έργο του καθηγητή Ανδρέα Βοσκού, να τα μελετήσουν και να καταγράψουν ο,τιδήποτε σχετίζεται με τους γιατρούς, τα φάρμακα, τις ασθένειες και τα θεραπευτήρια. Επίσης έχουν αντλήσει σημαντικές πληροφορίες για το θέμα από το βιβλίο *Η Ιατρική στην Κύπρο από την αρχαιότητα μέχρι την ανεξαρτησία* από το κεφάλαιο «Γιατροί και Ιατρική στην Αρχαία Κύπρο» του καθηγητή Δημήτρη Μιχαηλίδη. Μετά την εύρεση του υλικού από τα παιδιά ακολούθησε επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους, όπως τον τάφο του χειρουργού, το Ασκληπιείο και το Μουσείο της Πάφου, για φωτογράφιση και βιντεογράφιση των χώρων. Ακολούθησε η ταξινόμηση του υλικού και τα παιδιά είναι έτοιμα να σας παρουσιάσουν τη δουλειά τους.

ΙΑΤΡΟΙ

Εισαγωγή

Οι πρωτόγονοι άνθρωποι αναγκάζονταν να ξεπερνούν μόνοι τους τις διάφορες ασθένειες που εμφανίζονταν, όπως ένα απλό πονοκέφαλο ή ένα δάγκωμα από ερπετό και ζώο. Εφάρμοζαν γνώσεις ιατρικής, τις οποίες απέκτησαν από την πείρα τους μέσα στο χρόνο. Έτσι οι γνώσεις μεταδίδονταν από γενιά σε γενιά και φτάσαμε στο σημείο να δημιουργηθεί μια παράδοση σε μερικές οικογένειες, οι οποίες ασκούσαν προνομιακά το επάγγελμα του ιατρού. Πολύ συχνά η ιατρική αυτή συνοδευόταν από προλήψεις και δεισιδαιμονίες, με αποτέλεσμα τη δημιουργία της μαγικής ιατρικής. Η επαφή όμως των Κυπρίων με ξένους λαούς οδήγησε στη σταδιακή εγκατάλειψη της μαγικής ιατρικής δίνοντας τη θέση της στην επιστημονική. Κύπριοι μαθήτευσαν κοντά σε περίφημους δασκάλους της ιατρικής, τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε άλλες γειτονικές χώρες, όπως την Αίγυπτο. Οι Κύπριοι ιατροί της αρχαιότητας κατείχαν ξεχωριστή θέση στην κοινωνία και εκτιμούνταν με προσωπική φιλία από τους βασιλιάδες. Από τους Κύπριους ιατρούς εμείς αποφασίσαμε να σας παρουσιάσουμε τον Απολλώνιο τον Κιτιέα και τον Ζήνωνα τον Κύπριο (γνωστοί από αρχαίες πηγές). Επίσης τον αρχαιότερο των ιατρών τον Ονάσιλο και τρεις ιατρούς που σχετίζονται με τη γενέτειρά μας την Πάφο(οι τελευταίοι μας είναι γνωστοί από επιγραφές).

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ ΚΙΤΙΕΥΣ

Ο Απολλώνιος Κιτιεύς καταγόταν από το Κίτιο της Κύπρου και μαθήτευσε κοντά στον ιατρό Ζώπυρο, στην Αλεξάνδρεια. Έγραψε διάφορα ιατρικά συγγράμματα, όπως το «*Περί Επιληψίας*», το οποίο πραγματεύεται την επιληψία και τη θεραπεία της, όπως αναφέρει στα *θεραπευτικά* του ο Αλέξανδρος Τραλλιανός. Ο Ερωτιανός στο *Ιπποκράτους λέξεων συναγωγή* μας πληροφορεί ότι ο Απολλώνιος σε **18 βιβλία** άσκησε αναλυτική κριτική στα 3 βιβλία του Ταραντίνου *Πρός Βακχεϊον*. Επίσης ο Καίλιος Αυρηλιανός στο έργο του *Tardae passionēs* και *celerēs passionēs* αναφέρει τον Απολλώνιο ως συγγραφέα των «*Θεραπευτικών*» (μια συλλογή διαφόρων μεθόδων θεραπείας).

Το πιο γνωστό από τα συγγράμματά του είναι το *Περί Άρθρων Πραγματεία*, το οποίο μας σώθηκε ολόκληρο σε ένα χειρόγραφο του 10 αι. μ.Χ, στη συλλογή του Βυζαντινού ιατρού Νικήτα και φυλάγεται στη Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη της Φλωρεντίας. Είναι ένα υπόμνημα στο *Περί άρθρων* του Ιπποκράτη και γράφτηκε κατ' εντολή του βασιλιά Πτολεμαίου, αδελφού του Πτολεμαίου Β' του Αυλητή, ο οποίος φαίνεται να επιδείκνυε μεγάλο ενδιαφέρον για την ιατρική, όπως μας πληροφορεί ο Απολλώνιος στις πρώτες κιάλας γραμμές του έργου του. Πάνω στο γεγονός αυτό μπορούμε να στηριχτούμε για να χρονολογήσουμε με σχετική ακρίβεια τον Απολλώνιο γύρω στο α' ήμισυ του 1^{ου} αι. π.Χ. Τα σχόλια του Απολλώνιου συνοδεύονται από 30 απεικονίσεις διαφόρων τρόπων ανάταξης εξαρθρωμένων μελών του ανθρώπινου σώματος. Οι

απεικονίσεις του είναι τόσο ακριβείς, ώστε δίκαια θεωρείται πρωτοπόρος στην απεικονιστική ιατρική. Οι απεικονίσεις του παρουσιάζουν ανάταξη (εμβολή) ώμου, αγκώνα, αρθρώσεων του καρπού, της κάτω γνάθου, των σπονδύλων, του μηρού και το βάθρο του Ιπποκράτη. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι όλες οι ανατάξεις που περιγράφει ο Απολλώνιος γίνονται και σήμερα με τον ίδιο τρόπο και ορισμένες μάλιστα έχουν μετονομαστεί, π.χ. «η εμβολή του ώμου η δια του δίφρου» αποκαλείται στην Ελβετία μέθοδος Kocher, στη Γερμανία μέθοδος Arte. Πληροφορίες για τον Απολλώνιο, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, μας παρέχει ο Ερωτιανός, ο Καίλιος Αυρηλιανός, ο Αλέξανδρος Τραλλιανός, ο Κέλσος και ο Στράβων.

Στο σημείο αυτό παραθέτουμε ένα απόσπασμα από το έργο του *Περί Άρθρων*, στο οποίο περιγράφεται πώς γίνεται η ανάταξη σπονδύλων με τη χρήση της σκάλας.

Ανάταξη σπονδύλων, η οποία γίνεται με χρήση της σκάλας (με έκταση) προς το κεφάλι.



«Εάν όμως το ύβωμα (δηλαδή η καμπούρα) βρίσκεται πολύ ψηλά, και χρειάζεται βέβαια να γίνει κατάσειση, ωφελεί να κατασειείς προς τα πόδια. Γίνεται η προς τα κάτω ροπή πάνω σε αυτά. Πρέπει δε να στερεώσει κανείς δένοντας δυνατά το στήθος στη σκάλα, τον δε αυχένα με όσο το δυνατό χαλαρότερη ταινία, όσο χρειάζεται για να κρατιέται όρθιος· και το ίδιο το κεφάλι στο μέτωπο να προσδέσει στη σκάλα, τα δε χέρια αφού τα τεντώσει παράλληλα προς το σώμα να τα προσδέσει πάνω σε αυτό και όχι στη σκάλα. Το υπόλοιπο σώμα πρέπει να είναι άδετο, εκτός από το ότι πρέπει να περιτυλιχθεί σε μερικά σημεία με χαλαρή ταινία, όσο για να κρατηθεί όρθιο. Για να μην εμποδίζουν όμως αυτά τα δεσίματα την κατάσειση, τα σκέλη δεν πρέπει να προσδεθούν στη σκάλα, αλλά μεταξύ τους, ώστε να γέρνουν ισόρροπα σε ευθεία γραμμή προς τη σπονδυλική στήλη».

ΖΗΝΩΝ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ

Οι πληροφορίες που έχουμε για τον Ζήνωνα τον Κύπριο είναι ελάχιστες και τις αντλούμε από τον Ευνάπιο στο έργο του *Βίοι φιλοσόφων και σοφιστών*, από τον Ιουλιανό τον αυτοκράτορα σε επιστολές του που έγραφε προς τον Ζήνωνα και από τον Λιβάνιο μέσα από επιστολές που έγραφε και αυτός προς τον Ζήνωνα. Παραθέτουμε δύο αποσπάσματα που μας δίνουν αρκετές πληροφορίες για τον ιατρό Ζήνωνα:

Ευναπ. Βίοι σοφ. 19 [497], σ.λ. Ζήνων

«*Ιατροί δε κατά τούτους τους χρόνους άκμαζαν και ο Ζήνων ο Κύπριος, που ίδρυσε και σχολή διδασκαλίας πολυύμνητη (έζησε όμως ένα μέρος της ζωής του στα*

χρόνια του Ιουλιανού του σοφιστή, ήταν δηλαδή εν μέρει σύγχρονος, αλλά νεότερος του), και μετά από εκείνον, κατά τους χρόνους του Προαιρέσιου, οι διάδοχοι του Ζήνωνα. Είχε δε εξασκηθεί ο Ζήνων τόσο στη ρητορική, όσο και στην πρακτική της ιατρικής. Από τους ονομαστούς πάλι μαθητές του άλλοι μεν κράτησαν το ένα από τα δύο, μοιράζοντας μεταξύ τους ότι έμαθαν απ' αυτόν, άλλοι δε και τα δύο· διακρίνονταν όμως και ανάλογα με το τι κληρονόμησε κάποιος από την ιατρική πρακτική και τη ρητορική.»

Ιουλιαν.Επιστ. 45 [426 a-c], Στον Ζήνωνα τον αρχίατρο

«Και πολλά άλλα μαρτυρούν και ότι ανήκεις στους πρώτους της ιατρικής τέχνης και ότι έχεις σύμφωνα με την τέχνη ειλικρίνεια ήθους και σωφροσύνη βίου, τώρα όμως προστέθηκε η κεφαλαιώδης μαρτυρία: Καίτοι απών πετυχαίνεις να στραφεί το ενδιαφέρον της πόλεως των Αλεξανδρινών· τέτοιο κεντρί, όπως ακριβώς η μέλισσα, έχεις αφήσει σε αυτήν, εύλογα· γιατί φαίνεται ότι ορθώς έχει λεχθεί από τον Όμηρο το «διότι ένας γιατρός αξίζει όσο πολλοί άλλοι». Κι εσύ δεν είσαι απλώς ένας γιατρός, αλλά και διδάσκαλος της τέχνης (αυτής) σ' όσους επιθυμούν, ώστε σχεδόν ότι είναι οι γιατροί για τους πολλούς, αυτό (είσαι) εσύ για εκείνους. Δίνει δε τέλος στην εξορία σου και η αιτία αυτή, και μάλιστα με πολλή λαμπρότητα· γιατί, αν εξαιτίας του Γεωργίου διώχθηκες από την Αλεξάνδρεια, δεν διώχθηκες δίκαια, και δικαιοτάτα θα γύριζες στην πατρίδα από την εξορία· γύρνα λοιπόν πίσω με κάθε τιμή και έχοντας την προηγούμενη εκτίμηση και φήμη, κι εμείς ας έχουμε κοινή την ευγνωμοσύνη και των δύο, που δίνουμε πίσω στους Αλεξανδρινούς τον Ζήωνα και σε σένα την Αλεξάνδρεια.»

Από τα άνωθεν αποσπάσματα συμπεραίνουμε ότι ο Ζήνων εκτός από ξακουστός ιατρός, υπήρξε και δάσκαλος της ιατρικής, έχοντας δική του σχολή. Έζησε στα χρόνια του Ιουλιανού. Ακριβείς ημερομηνίες βέβαια δε γνωρίζουμε. Σύμφωνα με τον κύριο Βοσκό η ακμή του τοποθετείται περίπου γύρω στο 340-350 μ.Χ. Έζησε στην Αλεξάνδρεια, από την οποία σε κάποια στιγμή εξορίστηκε. Από τα αποσπάσματα επίσης είναι καταφανής η εκτίμηση και ο σεβασμός που έτρεφαν οι σύγχρονοι του προς αυτόν.

Ιατροί γνωστοί από επιγραφές

Ονάσιλος

Ο Ονάσιλος είναι ο αρχαιότερος από τους επώνυμους Κύπριους ιατρούς, από όσους γνωρίζουμε μέχρι σήμερα. Το όνομα του το συναντούμε στη συλλαβική επιγραφή του Ιδαλίου, η οποία χρονολογείται γύρω στο 480-470 π.Χ. Κατά την πολιορκία του Ιδαλίου από τους Πέρσες και τους Κιτιείς, ο βασιλιάς Στασίκυπρος με τους υπηκόους του παρακάλεσαν τον Ονάσιλο μαζί με τους αδελφούς του να αναλάβουν τη θεραπεία των τραυματισμένων στη μάχη αμισθί. Πολύ σημαντική η επιγραφή αυτή, γιατί ήδη από τον 5^ο αιώνα π.Χ γίνεται αναφορά σε επαγγελματία ιατρό, στον οποίο ανατίθενται καθήκοντα από το κράτος:

“Όταν την πόλη Ιδάλιο πολιορκούσαν οι Πέρσες και οι Κιτιείς, το έτος του Φιλόκυπρου του γιου του Ονασαγόρα, ο βασιλιά Στασίκυπρος και η πόλη οι Ιδαλιώτες πρότρεπαν τον Ονάσιλο τον γιο του Ονασίκυπρου τον γιατρό και τους αδελφούς του να θεραπεύουν τους ανθρώπους τους τραυματισμένους στη μάχη χωρίς πληρωμή απ’ αυτούς· κι έτσι συμφώνησαν ο βασιλιάς και η πόλη στον Ονάσιλο και στους αδελφούς του ως μισθό και φιλοδώρημα να δώσουν από τον οίκο του βασιλιά και από την πόλη απ’ τα τάλαντα ασημιού 1 τάλαντο· ...”

Φαΐτας Δαμασσαγόρου

Η επιγραφή αυτή φαίνεται να ανήκει στη βάση αγάλματος. Χρονολογείται στα τέλη 4^{ου}/αρχές 3^{ου} αι. π.Χ. .Πιθανότατα πρόκειται για τον ιατρό Φαΐτα από την Τένεδο, ο οποίος πρέπει να άσκησε το λειτούργημα του ιατρού και στην Πάφο, στοιχείο που το συμπεραίνουμε από το γεγονός ότι η επιγραφή βρέθηκε στην Παλαίπαφο. Στον τελευταίο στίχο του επιγράμματος υπάρχει μνεία στην οικογένεια των Ατρείδων, ως προγόνων του Φαΐτα. Πάντως είναι γνωστές οι σχέσεις της Πάφου με τους Ατρείδες.

Νουμήνιος Δημητρίου Σολέα

Η επιγραφή βρέθηκε στο ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και χρονολογείται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. Από την επιγραφή συμπεραίνουμε, ότι ο Αρίστων Μνήμονος θέλοντας να τιμήσει τον ιατρό Νουμήνιον Δημητρίου Σολέα στήνει ένα άγαλμα στο ναό της Παφίας Αφροδίτης προς τιμή του γιατρού. Η καταγωγή του γιατρού αυτού είναι αμφιλεγόμενη, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε με ακρίβεια αν πρόκειται για τους Σόλους της Κύπρου ή της Κιλικίας.

Οκτάβιος

Η αναθηματική αυτή επιγραφή βρέθηκε στο ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και τοποθετείται στον 1ον -2ον αι. μ.Χ. Σήμερα αγνοείται η τύχη της επιγραφής. Εδώ όπως βλέπεται ο ιατρός Οκτάβιος αφιερώνει στη θεά Αφροδίτη.

Από τις επιγραφές συμπεραίνουμε ότι το επάγγελμα του ιατρού ασκείται στο νησί ήδη από τον 5^ο π.Χ. Οι τρεις τελευταίοι γιατροί πρέπει να έχουν ασκήσει το λειτούργημα του γιατρού και στην Πάφο. Επίσης η Αφροδίτη θεωρείται μια θεότητα με θεραπευτικές ιδιότητες, αφού από τις αναθηματικές επιγραφές κάποιες είναι αφιερωμένες σε αυτή. Επιπλέον είναι φανερό, ότι οι ασθενείς συνήθιζαν να αφιερώνουν είτε στους θεούς είτε στους γιατρούς που τους θεράπευσαν για να τους τιμήσουν, κάτι το οποίο είθισται να γίνεται και σήμερα. Ας μην ξεχνάμε τα διάφορα τάματα που προσφέρουν οι άνθρωποι στους Αγίους και την Παναγία προκειμένου να τους ευχαριστήσουν για τη υγεία που τους χάρισαν.

Φάρμακα

Παρόλο που δε διασώθηκαν βιβλία που να αναφέρονται στα φάρμακα που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Κύπριοι, είναι προφανές από τα αποσπάσματα που μελετήσαμε ότι κυκλοφορούσε στην Κύπρο μεγάλος αριθμός φαρμάκων, τα οποία χορηγούνταν στους ασθενείς (φάρμακα από φυτικές ή μεταλλικές ουσίες). Εμείς θα δώσουμε κάποια από αυτά μαζί με την ασθένεια που θεραπεύουν, καθώς επίσης και συνταγές φαρμάκων.

Ο Διαγόρας ο Κύπριος στο απόσπασμα **F2 Πλιν.Φυσ. Ιστ.20.198** αναφέρει ότι υπάρχουν τρία είδη παπαρούνας:

- Η ήμερη (λευκή) **θεραπεύει την ελεφαντίαση**
- Η μαύρη **θεραπεύει την ωταλγία**
- Η άγρια **θεραπεύει ανεμοπυρώματα, φλογώσεις και πρηξίματα**

Ακολουθεί και μια συνταγή από τον Διαγόρα τον Κύπριο το περίφημο κολλύριο του Διαγόρα, το **Διάρροδο**.

Ορειβ.Σύν.Ευστ.315

158. Διάρροδο (κολλύριο με βασικό συστατικό τα ρόδα) του Διαγόρα το αποκαλούμενο μεγάλο. Για ισχυρούς πόνους, φλύκταινες, εγκαύματα, παθήσεις του κερατοειδούς, προπτώσεις, πυώδεις οφθαλμούς, καταρροές παλαιές, οφθαλμίες, δυσθεράπευτες παθήσεις. Ρόδα χλωρά χωρίς τους λοβούς δραχμές 72· καδμεία δραχμές 24· κρόκο δραχμές 6· όπιο δραχμές 3· στίμι (αντιμόνιο με θειάφι) δραχμές 2· χαλκό δραχμές 2· Ιωδική νάρδο δραχμή 1· σμύρνα δραχμές 3· κόμμι δραχμές 24· νερό της βροχής.

Για τον πόνο των δοντιών ο Αριστοκράτης Πνυταγόρου προτείνει τα εξής:

Γαλην. Περί συνθ.φαρμ. κ. τόπ.

XII 878.16 κε. Kühn

a. XII 879.3-8 Kühn

[Για πόνους δοντιών και ούλων και (άλλα) πολλά, του Αριστοκράτη του γραμματικού.] Μέλι μία λίτρα, ξύδι δυνατό 1 ξέστη· στυπτήρα σχιστή ουγγίες 6, άλλοι δε υγρή ουγγίες 4· ψήνε μέχρι να μαυρίσει. Για δόντια που σείονται: στυπτηρία σχιστή 1 μέρος, μάννα 1 μέρος· να τα χρησιμοποιείς ψηλοτριμμένα, κάνοντας επίπλαση στο σειόμενο δόντι.

Ψάξαμε στη λαϊκή ιατρική και βρήκαμε ότι το ροδόσταγμα χρησιμοποιείται και σήμερα για τη θεραπεία οφθαλμικών παθήσεων, όπως και το μέλι για τα ούλα. Συγκεκριμένα χρησιμοποιείται για τις άφθες.

Ο Απολλόδωρος στο απόσπασμα **F3 Πλιν.Φυσ. Ιστ. 21.116** συνιστά την **κύπερη** ως δραστικό φάρμακο (μείγμα υγρού) εναντία στις πέτρες των νεφρών.

Προκαλεί εκτρώσεις στις γυναίκες. Επίσης υποστηρίζει πως αν επαλειφθεί κύπερη με λάδι θεραπεύονται τα ερυθρήματα του δέρματος και της μασχάλης και τα παρατρίμματα.

Επίσης στο απόσπασμα F2 Πλίν.Φυσ. Ιστ. 20.86 αναφέρει ότι ως **αντίδοτο** δηλητηριάσεων από μύκητες πρέπει να τρώγεται ή να πίνεται τριμμένος με νερό ο σπόρος ή να πίνεται ο χυμός του κραμπιού (λάχανο). Δεν υπάρχει αρρώστια για την οποία να μη χρησιμοποιήθηκε σαν φάρμακο το λάχανο από την πρακτική Ιατρική. Ήταν γνωστό σαν η «κράμβη» του Θεόφραστου ή η «κράμβη η ήμερος» του Διοσκορίδη. Οι αρχαίοι Έλληνες και Ρωμαίοι δεν χρησιμοποιούσαν το λάχανο σαν τροφή, αλλά μόνο σαν φάρμακο για ένα πλήθος αρρώστιες. Έτσι ο Έλληνας γιατρός Χρυσίππος αφιέρωσε τη δουλειά του ειδικά στο λάχανο, ο Πυθαγόρας αναφέρει τις μαλακτικές ιδιότητες των καταπλασμάτων με λάχανο. Ο Κάτων θεωρούσε το λάχανο αντικαρκινικό και θεραπευτικό για πληγές, έλκη, αποστήματα αλλά και για την αϋπνία και τη μελαγχολία. Έλεγε μάλιστα ότι οι Ρωμαίοι έζησαν για χρόνια χωρίς γιατρούς, βασισμένοι στα λάχανα, που τα ονόμαζαν «**το φάρμακο του φτωχού**».

Άλλο ένα φυτό με ιαματικές ιδιότητες είναι η **Ηρύγγη**. Ο Απολλόδωρος στα αποσπάσματα F4 Πλίν.Φυσ. Ιστ. 22.18-19,31 συμβουλεύει πως είναι καλό να επαλείφεται η Ηρύγγη σε πληγές, αφού είναι ιδιαίτερα δραστική ενάντια στα αμφίβια φίδια και τους βατράχους. Για τα τοξικά και τα δηλητηριώδη βότανα τη βράζει με βάτραχο. Όσον αφορά την **κνίδη (τσουκνίδα)** υποστηρίζει ότι αποτελεί **αντίδοτο** και στα δήγματα της σαλαμάνδρας μέσα σε ζωμό βρασμένης χελώνας. Είναι επίσης **αντίδοτο** στη δηλητηρίαση από μηλόχορτο, από σκορπιούς και από ερπετά.

Ακόμα ένα αντίδοτο για πληγές από ζώα σφοδρούς πόνους και πνιξίματα της μήτρας είναι ο χυλός κωνείου και **υοσκυάμου** συνδυασμένο με καστόριο, πιπέρι λευκό, κόστο, σμύρνα και όπιο.

F7 Γαλην. Περί αντιδ. 2.13[921]

παρασκευή: αφού λιώσουμε όλα τα υλικά και προσθέσουμε 2 κυάθους (εύχρηστο αγγείο το οποίο ήταν απαραίτητο στις οικίες των πλουσίων και στις καλύβες των φτωχών) γλυκού κρασιού, το τρίβουμε στον ήλιο ώσπου να συμπυκνωθεί και πλάθουμε τροχίσκους, δηλαδή χάπια, στο μέγεθος κουκιού ελληνικού και τα δίνουμε με κρασί.

Ο Απολλόδωρος ασχολείται επίσης και με το **ηλιοτρόπιο**, το οποίο χρησιμοποιείται για πολλές ασθένειες. Στο απόσπασμα F4 Πλίν.Φυσ. Ιστ. 22.59 αναφέρει ότι χρησιμοποιείται για να καταπραΰνει τις κεφαλαλγίες. Με χυμό από το φύλλο και την προσθήκη αλατιού καταστέλλει τις μυρμηκιάσεις. Ακόμα χρησιμοποιείται ως **αντίδοτο** στο δηλητήριο των ερπετών και των σκορπιών

λαμβάνόμενο μαζί με κρασί ή υδρόμελι. Τα φύλλα επαλειφόμενα θεραπεύουν το συνάχι των βρεφών, καθώς επίσης τις συσπάσεις.

Ιατρικά εργαλεία

Παίρνοντας αφορμή από το απόσπασμα T2 *Ονειροκρ. 4.2* του Αρτεμίδωρου του Δαλδιανού όπου παρουσιάζεται ο Απολλωνίδης ο Κύπριος ως χειρουργός: «Ο Απολλωνίδης ο χειρουργός, νομίζοντας ότι παίζει σκηνές Ομηρικές και τραυματίζει πολλούς, πολλούς χειρουργήσε. Καθ' όσον μάλιστα οι ηθοποιοί Ομηρικών σκηνών κτυπούν μεν και ματώνουν, αλλά δε θέλουν βέβαια να σκοτώσουν· έτσι και ο χειρουργός» μας δημιουργήθηκε το ερώτημα πώς χειρουργούσαν οι γιατροί, με τι εργαλεία; Έτσι αναζητήσαμε πληροφορίες για χειρουργικά και άλλα εργαλεία.

Στο νησί μας έχουν ανακαλυφθεί **τρεις τάφοι**, ένας στο Ιδάλιον, ένας στους Χύτρους και ένας στην Πάφο, στους οποίους βρέθηκαν ιατρικά εργαλεία. Να θυμίσουμε ότι στην αρχαιότητα συνηθιζόταν κατά την ταφή του νεκρού να προσφέροντα κτερίσματα που σχετιζόνταν συνήθως με τις δραστηριότητες του νεκρού ενόσω ζούσε. Τα μοναδικά εργαλεία, που βρίσκονται στα χέρια των αρχαιολόγων σήμερα είναι αυτά από τον **τάφο του χειρουργού στην Πάφο**. Ο τάφος αυτός ήρθε στο φως το 1983, τοποθετείται στο δεύτερο ήμισυ του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και ανευρέθηκε σε αυτό μια από τις πληρέστερες συλλογές ιατρικών εργαλείων σε όλο τον αρχαίο κόσμο. Περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό γυάλινων και πήλινων δοχείων και διάφορα αντικείμενα από χαλκό ή σίδηρο, τα οποία δύσκολα ταυτίζονται λόγω της μεγάλης φθοράς τους. Επίσης βρέθηκαν 6 μεταλλικά δοχεία που περιείχαν φάρμακα και 25 χειρουργικά εργαλεία. Όλα τα εργαλεία ήταν κατασκευασμένα από μέταλλο για λόγους υγιεινής, εκτός από μια περόνη από ελεφαντόδοντο και μια παλέτα από σχιστόλιθο. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η ταύτιση των εργαλείων, γιατί τόσο τα ίδια, όσο και η χρήση τους αναφέρονται σε αρχαία κείμενα. Εξάλλου τα περισσότερα από αυτά χρησιμοποιούνται και σήμερα για τον ίδιο σκοπό ή αποτέλεσαν τον πρόδρομο σημερινών ιατρικών εργαλείων.

Στην Πάφο έχει ανακαλυφθεί επίσης μια **ομάδα αντικειμένων**, η χρήση της οποίας, εν αντιθέσει με τα χειρουργικά εργαλεία, δεν αναφέρεται πουθενά. Πρόκειται για πήλινα δοχεία με λεπτά τοιχώματα, τα οποία έχουν το σχήμα μελών ή σημείων του ανθρώπινου σώματος. Στο ένα άκρο της άνω επιφάνειας υπάρχει ένα μικρό στόμιο. Πολύ πιθανόν τα αγγεία αυτά να αντιστοιχούν στις σύγχρονες θερμοφόρες. Πρέπει να γέμιζαν με κάποιο θερμό υγρό και τοποθετούνταν στα αντίστοιχα σημεία του σώματος, όχι βέβαια όλα μαζί, αλλά ανάλογα με την ανάγκη κάθε φορά. Σύμφωνα με τον κύριο Μιχαηλίδη η χρήση τους αποσκοπούσε στην επιτάχυνση της κυκλοφορίας του αίματος, στην πρόκληση υπεραιμίας για θεραπευτικούς σκοπούς και την ανακούφιση των πόνων και των πιασιμάτων. Τα αγγεία αυτά χρονολογούνται στον 1^ο π.Χ με 1^ο μ.Χ αιώνα.

ΑΣΚΛΗΠΕΙΑ Ή ΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΑ

Υπήρχαν ιατρικά κέντρα στην αρχαιότητα; Πού κατέφευγαν οι άνθρωποι, για να θεραπευτούν; Ως γνωστόν οι άνθρωποι σε περιπτώσεις ασθένειας καταφεύγουν σε ανώτερες δυνάμεις με σκοπό τη θεραπεία. Θεραπευτικές ιδιότητες αποδίδονται σε αρκετές θεότητες, όπως την Αφροδίτη και τον Απόλλωνα. Οι κατεξοχήν όμως **θεοί της ιατρικής** ήταν ο Ασκληπιός και η κόρη του η Υγεία. Η λατρεία των οποίων μαρτυρείται και στο νησί μας μέσω των αγαλμάτων τους που βρέθηκαν στη Σαλαμίνα, στην Πάφο, στο Κούριο και στην Ταμασσό.

Ο Ασκληπιός, όπως και στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο, λατρευόταν μαζί με την κόρη του στα ιερά-θεραπευτήρια, τα λεγόμενα Ασκληπιεία. Οι ασθενείς έφταναν στο χώρο αυτό με σκοπό να θεραπευτούν από τον ιερέα ή ακόμα και τον ίδιο το Θεό. Ο πιο ευρέως διαδεδομένος τρόπος θεραπείας των ασθενών ήταν η εγκοίμηση. Ο ασθενής κοιμόταν στο ιερό και ο θεός τον θεράπευε ή παρουσιαζόταν στον ύπνο του και τον συμβούλευε τι να κάνει για να θεραπευτεί.

Πιστεύεται ότι κτήριο που έφερε στο φως ο Κ. Νικολάου τη δεκαετία του '70 στην Πάφο είναι Ασκληπιείο. Χρονολογείται το 2^{ον} αιώνα μ.Χ, αποτελεί μέρος συμπλέγματος, που περιλαμβάνει ωδείο και γυμνάσιο και έχει χαρακτηριστικά που απαντούν σε ελληνικά Ασκληπιεία, όπως δεξαμενές για ιαματικό νερό και τράπεζα για συναντήσεις. Επίσης στη μεγάλη επιμήκης αίθουσα εικάζεται ότι εξασκείτο η ονειρομαντεία.

Επιγραφές μαρτυρούν την ύπαρξη κι άλλων τέτοιων ιερών στην Κύπρο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από την έρευνα μας προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα: η ιατρική στην αρχαία Κύπρο ήταν αρκετά ανεπτυγμένη, με αξιόλογους γιατρούς στην υπηρεσία της γνωστούς και πέραν των συνόρων του νησιού. Επιπλέον το νησί προμήθευε φαρμακευτικές ύλες όχι μόνο τους ντόπιους γιατρούς, αλλά και ξένους. Πολλές ασθένειες της εποχής μας εξακολουθούν να θεραπεύονται με τον ίδιο τρόπο όπως η εμβολή ώμου και σπονδύλων και πολλά φάρμακα να περιλαμβάνουν τα ίδια συστατικά. Υπήρχαν ιατρικά κέντρα στο νησί με χαρακτηριστικό παράδειγμα το Ασκληπιείο της Πάφου και οι γιατροί χρησιμοποιούσαν εργαλεία που κράτησαν μέχρι σήμερα ή αποτέλεσαν την πρώτη μορφή των σημερινών εργαλείων. Η Πάφος υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα ιατρικά κέντρα της Κύπρου, πράγμα αναμενόμενο, αφού η πόλη ήταν πρωτεύουσα του νησιού κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Α. Βοσκόσ, *Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία*, Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία 2007 ,τομ.4
- Δ. Μιχαηλίδης, «Γιατροί και Ιατρική στην Αρχαία Κύπρο», στο: *Η Ιατρική στην Κύπρο από την Αρχαιότητα μέχρι την Ανεξαρτησία*, Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, Λευκωσία 2006
- Καθημερινή Επτά Ημέραι, *Ελληνική ιατρική στην αρχαιότητα και το Βυζάντιο*, 12/10/1997
- Ελευθεροτυπία Ιστορικά, *Οι Διάδοχοι του Ιπποκράτη*, 11/3/2004